

På de sidste sider af Jane Austens (1775-1817) *Northanger Abbey* (1818, udgivet posthumt) henvender fortælleren sig pludselig direkte til læseren. Hun vil blot lige gøre opmærksom på, at hun ved, at læseren ved, at bogen nu nærmer sig den lykkelige slutning, der forudsættes af konventionerne for de romancer, som Austen i værket parodierer. Fortælleren ved, at vi – læserne – ved, at vi er tæt ved slutningen, fordi den fysiske kodeksbog, som vi ville læse historien i, nærmer sig den sidste side, hvorfor det er på tide at få plottet rundet passende af. Austens fortæller kan dog med god ret antage, at læseren faktisk er usikker på, hvordan det hele kommer til at gå op? Hvordan skal fortællingens hovedpersoner, de gode, unge mennesker Catherine og Henry, smedes sammen i det ægteskab, det hele jo *skal* ende med?

Der er, som sagt, kun få sider tilbage og ingen oplagt vej til final forløsning i Hymens lænker, da Henrys tyranniske far, general Tilney, har set sig sur på Catherine, da hun har anklaget ham for at have dræbt sin kone. Anklagen er pure nonsens, et produkt af den livlige fantasi Austen var så pjattet med (at kritisere kærligt). Men i romanen har det gjort generalen så rasende, at han ikke vil tillade brylluppet, og pludselig er der langt til, at plottet kan gå op. Det understreges af endnu en ironisk læserkommentar om kompleksiteten af de forviklinger, der skal opløses, inden bogen kan slutte. Og ikke overraskende får Austen heldigvis lynhurtigt fikset det hele, sådan at general Tilney bløder op og pludselig går med til ægteskabet. Årsagen? Hans datter, Eleanor, gifter sig ud af det blå med en rigmand og bliver dermed en 'Lady'! Så er alt fint, hvorfor hans søn kan opføre sig lige så tosset han vil, herunder gifte sig med Catherine.

Den afsluttende harmoni sikres gennem et iøjefaldende fortælleteknisk greb, idet rigmanden til allersidst bliver smidt ind i handlingen fra højre. Mange læsere, der er kommet så langt, knuselsker Austens evne til endnu en gang at trumfe kærlighedsromancens konventioner ved satirisk at synliggøre dem: Hun ved, at vi ved, at der ikke må komme nye, vigtige personer ind til sidst for at redde plottet (*deus ex machina*). Dét erkender hun, samtidig med at hun lader fortælleren forklare, at det faktisk var den nyankomne rigmands tjener, der efterlod de kvitteringer, som var kilden til hele miseren omkring Catherines falske mordanklage mod generalen. Alt det havde vi bare aldrig rigtig hørt noget om... Det ender med andre ord med ekstreme bortforklaringer og krumspring for, at romanen kan kulminere med, at de gode bliver gift, mens resten må sejle deres egen sø.

Austens selvreferentielle optagethed af slutningskonventioner peger på udgangspunktet for dette temanummer af *Passage*. Nemlig, at slutningen er et litterært kerneelement, der påkalder sig en særlig opmærksomhed fra forfatteren såvel som læseren. Som et af de tekststeder, der ofte står klarest tilbage efter endt læsning, omgærdes slutningen af specifikke forventninger og tillægges en særlig værdi. Derfor er den for forfatteren også en udfordring, for nogle måske ligefrem et problem. Som Kristian Bang Foss skriver i sit essayistiske bidrag til nummeret, er det "her, man som forfatter skal tage det største og mest definerende valg".

Ikke desto mindre kommer slutninger i mange afskygninger. Med litteraterne Andrew Bennett og Nicholas Royle kan man skelne mellem de lukkede, finale slutninger, som kan være overraskende, pludselige, synes uundgåelige og være såvel

apokalyptiske som bathetiske, på den ene side, og de mere åbne slutninger på den anden side. De kan have en tendens til at være mere *spooky*, ambivalente, urovækkende, dobbelttydige, ufærdige, uforløste, ubestemmelige (Bennett & Royle, 311-18). Gode slutninger kan fint være dårlige, mens dårlige kan være gode, og nogle gange kan de være begge dele.

Endelig er der de tekster, der overdrager slutningen til læseren selv. I John Fowles postmoderne nyklassiker, *The French Lieutenant's Woman* (1969), tilbydes læseren et valg mellem tre forskellige slutninger (om end det trykte format stadig på en eller anden måde lader os opleve at den sidste, mest pessimistiske, gives forrang). Endnu mere radikalt udfolder denne logik sig i den såkaldte *fan fiction*, hvor forfatterens autoritet over det sidste punktum er helt bortgået. Et af de definerende træk ved genren er brugen af *tags* og *trigger warnings*: Man kan fravælge de typer slutninger, man ikke bryder sig om, og man kan selv skrive de slutninger, man foretrækker: Viktor Frankenstein og hans Kreatur finder sammen i et erotisk forhold til sidst; Henry og Catherine prøver en trekant med Mr Darcy; eller det som er langt mere grænseoverskridende? Oh yes, der er ikke rigtig nogen grænser for, hvor mange nye begyndelser slutningerne kan producere, når først gækken er løs og forfatteren manet i jorden.

Dette virvar af parallelle slutninger og nye begyndelser angår imidlertid ikke blot rent formelle spørgsmål, men afspejler i og for sig også grundtræk ved livet selv, der som bekendt sjældent lader sig ordne i afgrænsede og harmoniske forløb, hvor alt går op i sidste ende. I *The Sense of an Ending* (1967) hævder Frank Kermode, at fiktionernes forsøg på at etablere (eller bevidst obstruere) en overensstemmelse mellem begyndelse, midte og slutning korresponderer med den menneskelige erfaring af at befinde sig *in medias res* i en ikke-teleologisk verden. Der er tale om en grundlæggende erfaring af kontingens, som udviskes eller ignoreres i de slutninger, hvor plottet ikke udfolder sig som en elegant sløjfe af besvarede spørgsmål og opløste konflikter.

Tag Julian Barnes' roman *The Sense of an Ending* (2011), der med sin titel tydeligvis trækker på Kermodes bog. I skolen har hovedpersonen Tony Webster, via litteraturen, opbygget en forventning til, at man udvikler sig, og at livets tråde i sidste ende væves sammenhængende og meningsfyldt sammen i den slutning, der knytter begyndelsen og afslutningen sammen i en aristotelisk logik. Men på vej mod sin egen slutning kan Tony ikke få øje på et plot, en rød tråd, en dybere mening. Han oplever ingen afklaring, men det modsatte: en fornemmelse af afvikling snarere end af udvikling. Sent i romanen hedder det: "Sometimes I think the purpose of life is to reconcile us to its eventual loss by wearing us down, by proving, however long it takes, that life isn't all it's cracked up to be" (s. 105). Mod slutningen hedder det endvidere: "You get towards the end of life – no, not life itself, but of something else: the end of any likelihood of change in that life. You are allowed a long moment of pause, time enough to ask the question: what else have I done wrong?" (s. 149). Og til allersidst: "There is accumulation. There is responsibility. And beyond these, there is unrest. There is great unrest" (s. 149).

Denne spænding mellem livets og litteraturens afslutninger er gennemgående for dette særnummers forskellige bidrag, der undersøger dette dobbeltmotiv i ambitiøse og komplekse værker af markante litteraturhistoriske og samtidige forfattere som Christian Winther, Ingeborg Bachmann, Cormac McCarthy og Karl Ove Knausgård.

Nummerets første bidrag, Henrik Zetterberg-Nielsens “Winther is coming – eller endelig queer”, argumenterer for, at store dele af den litteraturteoretiske tradition er potentielt androcentrisk og heteronormativ, da den i sine simpleste former forstår slutningen med et forløst, mandligt begær som matrice. Det sker i en queer-teoretisk analyse af Christian Winthers to noveller “Skriftestolen” og “Et Hjertes Gaade” fra *Fire Noveller* (1843) med løbende kritisk diskussion af dette forfatter-skabs eksisterende reception, som, lyder det, har negligeret dette forfatterskabs queer kompositioner og potentialer.

Efter Zetterberg-Nielsens diskussion af Winther følger Nicklas Freisleben Lunds artikel “Sidste kapitler, porøse punktummer: Livsafslutningsromanens ambivalente closure(s)”, der undersøger såkaldte “livsafslutningsromaner” med særligt fokus på slutningens rolle, funktion og ambivalens i disse romaners skildringer af aldrende protagonister på vej mod jordelivets uundgåelige punktum. Artiklen analyserer Dennis Gade Kofods *Brøndtjætten* (2006), Ane Riels *Urværk* (2021) og Bent Vinn Nielsens *Et liv i almindelighed* (2010) og viser, hvordan disse romaner både flugter med og kritisk og tvivlende forhandler den narrative gerontologis livsafslutningsideal.

Rikke Andersen Kraglund genbesøger i sit bidrag slutningen på Karl Ove Knausgårds *Min kamp*, der bliver indgangsvinkel til at udfordre den udbredte forståelse af skriftens uformede autenticitet og spontanitet. Slutningen fremhæver omvendt værkets konstruktion, symbolik og intertekstualitet, og i det lys læses *Min kamp* i mindre grad som en personorienteret roman og i højere grad som en kortlægning af en kultur, der forandrer sig og føres videre.

Stine Grønbæk Jensen introducerer i sin artikel et omfangsrigt, men også underbelyst samtidslitterært arkiv af selvbiografier skrevet af tidligere børnehjemsbørn, som er kendetegnet ved et forløsende plot med slutninger, der bærer løfter om forandring og udvikling. Som Grønbæk Jensen demonstrerer, har skriften og slutningen for disse forfattere et personligt transformativt potentiale, samtidig med at bøgernes besværgende løfte om genfødsel dog ofte også viser sig at være skrøbeligt.

Anne Marie Borchert tager i “Der vil komme en dag, eller den vil nok ikke komme” livtag med Ingeborg Bachmanns eksperimentalroman *Malina* (1971) og dens gådefulde slutscene, hvor romanens hovedperson, et unavngivet kvindeligt jeg, forsvinder ind i væggen i sin lejlighed. Det efterfølges af de ikoniske sidste ord: “Det var mord”. En slutning, der i lyset af Bachmanns egne poetikforelæsninger og romanens historiske kontekst ifølge Borchert kondenserer den kønnede vold, der både er kernen i romanens samtidskritik og skriftens paradoksale drivkraft.

I nummerets sidste forskningsartikel behandler Tore Rye Andersen med afsæt i et eksklusivt særtryk, der udkom ved begyndelsen af Coronapandemien, Cormac McCarthys ‘dobbelte slutninger’. Et greb, som af Rye Andersen forbindes med forfatter-skabets foregribelse af aktuelle diskussioner af det antropocæne og i hovedværket *The Road* (2006) netop mobiliseres til at pege ud på et rum og en skala hindsides plottets afgrænsede tidslighed.

Nummeret sluttet af med to forfatteressays, der reflekterer over litterære slutninger fra et praksisperspektiv. Det ene er skrevet af Hanne Højgaard Viemose, der under overskriften “At gå ud af en roman” udlægger de overvejelser, hun har gen-

nemgået i forbindelse med slutningen på sine tre sidste romaner. Det andet er skrevet af Kristian Bang Foss, der optegner sit forfatterskabs udvikling fra modernistisk slutningsskepsis til omfavelse af den 'gode historie' og dennes slutningsopbyggelighed.

Til sammen giver nummeret forhåbentlig nye og øjenåbnende perspektiver på de dynamikker, der er på færde i livets og litteraturens afslutninger. God læselyst!